

*Легенький М. І.,**докторант кафедри адміністративного права і процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ Й АНТИЧНИХ ФІЛОСОФІВ

Анотація. У статті розглядаються аспекти генезису освітньої парадигми. Проводиться аналіз поглядів на освіту та виховання мислителів Стародавнього Сходу й античних філософів. Представлені наукові ідеї щодо освіти таких представників, як Ле-цзи, Конфуцій, Платон, Аристотель, Марк Тулій Цицерон, Луцій Анней Сенека та інші. Визначається їхній вплив на сучасну освітню парадигму.

Ключові слова: освіта, правова політика, освітня парадигма, античні мислителі, Стародавній Схід.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства необхідні зміни всієї соціально-правової концепції державного будівництва. Немалозначну роль тут відіграє модернізація освітнього простору сучасної держави, яка зумовлена глобалізаційними й інформатизаційними процесами, зміною філософсько-правових підходів до соціальних явищ. Програма трансформування освітнього простору передбачає цільові зміни в цій сфері щодо ширших перспектив і можливостей для отримання знань і можливостей їх застосування. Центральною проблемою є оптимізація негативних наслідків змін, оскільки будь-яка трансформація зумовлює низку організаційних, інституційних, правових та інших проблем. Для оптимізації зміни освітньої парадигми сучасності необхідно провести аналіз сталих історичних цінностей, які формувалися протягом усього існування людства, для того щоб саме ці інтенції були в центрі новітньої освітньої концепції.

Освіта як соціальне явище має поступальний історичний розвиток. Завдяки освіті розвивається суспільство, стимулюється технічний процес, удосконалюються засоби виробництва, відповідно, змінюється людина й соціум. Аналіз змін концептуальних підходів до ролі та значення науки, освіти й виховання в історичному аспекті репрезентує дихотомію змін суспільного життя та надає можливість установа майбутніх тенденцій розвитку освітнього простору, створює основу для визначення загальних принципів, на яких ґрунтуються суспільні відносини у сфері освіти. Визначення історичних і філософських інтенцій освітнього простору дасть змогу ширше проаналізувати освітню політику сьогодення.

У спеціальній літературі розгляд проблем правової освіти досліджували представники юриспруденції, серед них О. Дніпров, Н. Бортник, І. Жаровська, М. Козюбра, С. Максимов, О. Мельничук, О. Скакун, С. Сливка, І. Хомишин й інші. Водночас вагомою прогалиною в теоретичній юриспруденції є відсутність детального аналізу історико-філософських уявлень про освітню сферу та їх узагальнення.

Метою статті є аналіз генезису розвитку освітньої парадигми мислителів Стародавнього Сходу й античних філософів і їхній вплив на сучасну освітню парадигму.

Вклад основного матеріалу дослідження. Питання осмислення проблем пізнання, знання та їх отримання людство порушувало з давніх часів. Осмислення ідеї освіти бере свій початок зі Стародавнього Сходу. Отримання знань уже

в первинних історичних релігійно-філософських пам'ятках оцінюється дуже високо. Так, у трактатах іудаїзму пізнання прирівнюється до божественного дару: «Всі бога вшановують пізнання як найдостойнішої Брахмана. Той, хто знає пізнання як Брахмана і не відхиляється в нього, досягає (здійснення) усіх бажань, залишивши в тілі все зло» [1]. Досягнення знання оцінюється як найвище благо, яке допомагає досягнути добродетеля, метою освіти є самопізнання: «Не виходячи з двору, можна пізнати світ. Не визираючи з вікна, можна спостерігати природне Дао» [2, с. 34]. У свою чергу, Ле-цзи виділяє необхідні рівні знань: знання божественного і знання людського, проте обидва рівні необхідні для людини: «Знати дію Небесного і дію людського – ось вершина знань. Той, кому відома дія Небесного, бере життя від Неба. Той, кому відома дія людського, використовує знання пізнаного для того, щоб плекати непізнане у відомому. Прожити до кінця термін, відведений Небом, і не загинути на півшляху – ось торжество знання» [3].

Конфуцій стверджував не тільки про необхідність освіти: «Учитель сказав: «Учитися і не розмірковувати – даремно витрачати час, розмірковувати і не вчитися – згубно» [4, с. 176]. Велике значення приділяв рівню та якості навчання: «Учитель сказав: «Вивчення неправильних поглядів шкідливе» [4, с. 214].

Представники давньогрецької філософії також замислювалися над природою отримання знань. Фундаментом філософського підходу Сократа до проблеми співвідношення права і свободи було раціоналістичне уявлення про визначну роль знань. Ступінь оволодіння знаннями, згідно із Сократом, означає міру причетності людей до божественного начала й, відповідно, рівень справедливості суспільного життя. Сократ уважав, що людина повинна піклуватися про свою душу й пізнавати тільки саму себе, звідси й мета – самопізнання та моральне самовдосконалення. Крилатим став вислів мислителя: «Я знаю, що я нічого не знаю», який характеризує його з позиції вічного учня [5, с. 12].

Античні філософи вважали природні здібності людини вагомим чинником для засвоєння знань, виділяли прогресивне твердження про рівність у сфері засвоєння знань для чоловіків і жінок. Платон у «Державі» зауважує, що «однакові природні властивості розсіяні у живих істотах обох статей, і до всіх занять надаються за своєю природою як жінка, так і чоловік» [6], розбіжності між статями він проводить за критерієм сили, а не розуму.

Знання, згідно з Платоном, сприяє усвідомлення справжнього буття, шлях до розуму, через який людина «пізнаватиме правду й житиме з правдою, живитиметься нею і тільки тоді звільниться від страждань». Тільки знання спрямовують на істину й достойне життя, прагнення до навчання є великим благочестям.

Платон виділяв види навчання залежно від віку особи: так, із 3 до 6 років – це дошкільні заклади з посадами вихо-

вателів, з 7 до 18 років має здійснюватися державне загальне виховання, а з 18 до 20 років повинна проходити військова підготовка в умовах переходу до вищої освіти. Вища освіта визначалася тільки для талановитих і розумних людей, але особа вдосконалювати свої знання має протягом усього життя. Чи не найбільша цінність в ідеях Платона у сфері освіти полягала в тому, що саме держава повинна виконувати функцію надання освіти, створювати й утримувати освітні заклади за рахунок держави, оскільки це є державною справою.

Учень Платона – Аристотель – у «Політиці» підкреслив утилітарну користь грамотності, яка потрібна для ведення грошових справ і домашнього господарства, для наукових занять і багатьох галузей державної діяльності. Освіту мислитель ставить поряд із розумом і розсудливістю на найвище місце в суспільному житті людини. Мудрість досягається розумом і наукою. У філософії Аристотеля прослідковується прогресивний погляд на навчання через його твердження про необхідність індивідуального підходу до учня, наприклад, у Нікомаховій етиці філософ зазначає, що «виховання (ή παιδεία) кожного по окремоті відрізняється від виховання суспільного, подібно до лікарської справи: за загальним-бо правилом, при гарячці потрібні спокій і голодування, а комусь, можливо, й не потрібні, і кулачний боєць не всіх, напевно, навчає одного й того самого прийому боротьби» [7].

Аристотель велику увагу зосереджує на ролі законодавця в організації освіти. Навчання має, на його думку, відповідати віку дитини. Пропонується такий поділ: 1) від семирічного віку до статевої зрілості; 2) від настання статевої зрілості до 21 року. Особливу роль необхідно зосереджувати на моральних якостях і здоровому духу дитини. Важливу, згідно з Аристотелем, є і освіта юнацтва та молоді, при цьому в навчанні вагомими визначаються не тільки філософські знання, а й практичні нахили. Виділено чотири загальні обов'язкові предмети: граматики, гімнастики, музики, малювання. Обов'язком батьків є надання дітям освіти, яка гідна вільної людини.

Аристотель також відстоював ідею, що, окрім батьків, політикою у сфері освіти повинна займатися держава. Вигода для держави полягає в тому, що розумні громадяни позбавленні бажання до державних переворотів, оскільки правильно дивляться на всі соціальні явища. Законодавча діяльність від імені держави є особливо важливою, за допомогою виконання законів досягається благочестя, закони повинні видаватися для всіх сфер життя людей, у тому числі для освіти.

Відзначимо, що такі погляди мали і практичне застосування. Починаючи з V–IV ст. до н. е., у кожній еллінській державі хлопчиків у сім років відправляли в школу, а в період еллізму в деяких грецьких містах, наприклад на острові Теосе, дівчатка також ходили до школи. Науковці визначають, що серед найбільших культурних завоювань древньої Еллади найважливіше місце посідають організоване вперше у світовій історії загальне шкільне навчання для всіх повноправних громадян і турбота держави про їхнє дозвілля. Вступаючи в самостійне життя, юнак мав володіти певною сумою знань і дотримуватися у своїх вчинках обов'язкових моральних норм [8, с. 5].

Давньоримський політичний діяч Цицерон доводить, що жива істота без науки не може називатися людиною. Він пише: «Переконаний у тому, що, хоч інші й називаються людьми, але люди – лише ті, чий розум удосконалений знаннями, властивими освіченій людині» [9]. Філософ визначав вагомість освіти для розвитку держави, тому освіта й

виховання дітей і молоді є державною справою та корисною для окремої людини в аспекті її морального удосконалення. Філософ пов'язує знання з потребою людини до всебічного розвитку, тому філософські, правові та інші знання формують образ розвиненого оратора, указано в трактатах «Про оратора», «Оратор». Правову політику римської держави у сфері освіти Цицерон убачав у служінні державі, оскільки запевняв, що «вивчати потрібно такі науки, котрі можуть зробити людину корисною державі» [10, с. 18].

Луцій Анней Сенека сприймав знання як благо, що надає можливість досягнути не тільки людські, а й божественні речі. Неосвіченість у всіх її виявах мислитель сприймав як суспільне зло. «То що ж таке справжнє благо? Знання. А що таке зло? Незнання», – пише Сенека в «Моральних листах до Луцілія» [11]. Отримання знань граматики чи інших прикладних наук уважав замарне без отримання моральних якостей і доброчесності, тому філософію ставив найвище понад усіма науками. «Одна тільки річ може вдосконалити душу: стійке знання добра і зла, що є перевагою лише філософії, – жодна інша наука не досліджує, що таке добро, а що таке зло».

Висновки. Отже, узагальнивши філософські доробки мислителів Стародавнього Сходу й античності можна визначити такі характерні риси їхньої освітньої парадигми: сприйняття науки і знань як ціннісної категорії, через яку пізнаються суспільні та природні явища, божественного дару; ототожнення освіти й виховання; зародження ідей загальної освіти (щоправда для вільних громадян); ідеї щодо рівності розумового розвитку незалежно від статі; необхідність процесу навчання, починаючи з дитячого віку, та вдосконалення їх протягом усього життя; важливість ролі грамотності в суспільному й державному розвитку; велика роль відводилася духовній і культурно-мистецькій освіченості й фізичному вихованню, що надавало б можливість сформувати гармонійну особистість; освітня діяльність є державною справою, хоча роль батьків також визначалася доволі вагомою.

Указані узагальнені ознаки філософських уявлень того історичного періоду формують основу ціннісних категорій освітнього простору, що мають бути «підґрунтям» для сучасної освітньої парадигми.

Література:

1. Тайттірія-упанішада, II, 1.1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://daonev.com/osnovi_bitiya/osn_religii/induizm/philosofy_ua.htm#upanishadi.
2. Дао де цзин / пер. с кит. д-ра философ. наук Ян Хин-шуна. – 2-е изд., доп. и испр. – Алматы : Жети жагы, 2004. – 104 с.
3. Чжуан-цзы. Ле-цзы / пер. с кит., вступ. ст. и примеч. В.В. Малявина. – М. : Мысль, 1995. – Т. 123. – 439 с.
4. Беседы и суждения Конфуция. – СПб. : ООО «Издательство «Кристалл», 1999. – 1120 с.
5. Мельничук О.Ф. Право людини на освіту: [монографія] / О.Ф. Мельничук. – Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2013. – 440 с.
6. Платон. Держава / Платон ; пер. з давньогр. Д. Коваль. – К. : Основи, 2000. – 355 с.
7. Аристотель. Нікомахова етика / Аристотель ; пер. з давньогр. В. Ставнюк. – К. : Аквілон-Плюс, 2002. – 480 с.
8. Скржинская М.В. Образование и досуг в античных государствах Северного Причерноморья / М.В. Скржинская. – К. : Институт истории Украины НАНУ, 2014. – 250 с.
9. Цицерон Марк Тулій. Про державу. Про закони. Про природу богів / Марк Тулій Цицерон ; пер. з латин. В. Литвинов. – К. : Основи, 1998.
10. Цицерон. Диалоги. О государстве. О законах / Цицерон / изд. подгот. И.Н. Веселовский, В.О. Горенштейн и С.Л. Утченко ; отв. ред. С.Л. Утченко. – М. : Наука, 1966. – 245 с.
11. Сенека Луцій Анней. Моральні листи до Луцілія / Луцій Анней Сенека ; пер. з латин. А. Содомори. – К. : Основи, 1999. – 603 с.

Легенький Н. И. Образовательная парадигма Древнего Востока и античных философов

Аннотация. В статье рассматриваются аспекты генезиса образовательной парадигмы. Проводится анализ взглядов на образование и воспитание мыслителей Древнего Востока и античных философов. Представлены научные идеи относительно образования таких представителей, как Ле-цзы, Конфуций, Платон, Аристотель, Марк Туллий Цицерон, Луций Анней Сенека и другие. Определяется их влияние на современную образовательную парадигму.

Ключевые слова: образование, правовая политика, образовательная парадигмы, античные мыслители, Древний Восток.

Lehenky M. The educational paradigm of the Ancient East and ancient philosophers

Summary. The article examines aspects of the genesis educational paradigm. The analysis looks at education and training of the Ancient East thinkers and philosophers of antiquity. Presented scientific ideas about education such representatives as Le-tzu, Confucius, Plato, Aristotle, Marcus Tullius Cicero, Lucius Annaeus Seneca and others. Determine their influence on modern educational paradigm.

Key words: education, legal policy, educational paradigm, ancient thinkers, Ancient East.